

Владимир А. Милић

ИСХОДИШТЕ МОДЕРНОГ ЛИКА БЕОГРАДА

ГРАЂЕВИНСКИ ПРАВИЛНИК ЗА ГРАД БЕОГРАД ИЗ 1935.

За разумевање београдске градскости, просторног и културног идентитета и лика, за културолошко, па и поетичко „читање” и рецепцију Београда на располагању нам стоје различити извори и референтни дискурси. Један од њих је свакако простор, односно архитектура, речју физичка конфигурација Београда као наслеђени и шаролико баждарени оквир наше егзистенције, обичаја, осећања, инспирација... У том контексту, међу врским изворима јесте и наше правно, нормативно наслеђе, наиме она регулатива која је у одређеном периоду битно одређивала правила и усмеравала обликовања града. За период изградње Београда као модерног европског града у 20. веку то је *Грађевински правилник за град Београд* из 1935. године, донет по основу *Грађевинског закона Краљевине Југославије* из 1931. године, „одобрен решењем Министарства грађевина Бр. 8924 од 3. маја 1935. год”. Не само као прворазредни правни споменик, него и као акт који је садржао понајбољу савремену традицију, културу и дух свога доба, овај документ је један од најважнијих извора за културну историју и историју модернизације Београда. Истовремено, реч је о спису који је својом мање или више доследном применом и ефектима вишеструко утицао на лик и структуру најградскијих београдских целина: центра „у кругу двојке”, Врачара, Неимара, Чубуре, Душановца, Савског Венца

и Савамале, Вождовца, Сењака и Дедиња, Палилуле и других, једнако као и на архитектуру тридесетих година прошлог века. Читање *Грађевинског правилника* у шетњи овим крајевима представља узбудљиво истраживање и откривање једне важне жиле корена ових амбијената и њихових кућа.

За своје време веома напредан, овај *Правилник*, ослоњен на европску, поглавито француску и немачку регулациону традицију, садржао је обиље одредби о зонирању града, парцелацији и регулацији, еколошким и хигијенским стандардима, естетским начелима, балансу приватних и јавних интереса, заштити споменика, изградњи и обликовању зграда свих врста, па и детаље о димензионисању и структури зграда, дакле оних грађевина које данас, седамдесетак година касније, препознајемо као нашу највреднију урбану, амбијенталну, па и грађанску традицију. Јер, оно што се изградило по овом *Правилнику* за тих шест година до немачког (1941) и „савезничког” (1944) бомбардовања Београда, представља већи део нашег аутентично модерног (драгоценим делом и модерничког) градитељског наслеђа.

Из врло обимне материје, овде је изабрана тек неколицина одредби Грађевинског правилника за град Београд. Као извор је послужила књига *Грађевинско законодавство, књига 6: Грађевински правилник за град Београд*, издање Графичко-уметничког завода „Планета”, Београд, 1935, стр. 3-130), коју је приредио Јован И. Обрадовић, инжињер, виши саветник Министарства грађевина, а која, зачудо, до данас није репринтована и подастрта не само стручњацима и истраживачима, него и широј, културној и лаичкој јавности, особито љубитељима Београда. Изабране одредбе, саме по себи, својим садржајем, колико и формулацијама, довољно упечатљиво говоре о својој сврси, тежњама, али и о специфичном духу времена, простора и пучанства за које су прописане.

Ошуда, у прилог њланиметрији и парцелацији града:

„...Као најмање површине и дужине лица градилишта у појединим зонама одређују се следеће мере: 1) за густо насеље: а) за градилишта која постају поделом земљишта у новим блоковима, т.ј. у блоковима који уопште нису изграђивани или у којима је највише половина од броја градилишта већ изграђена, најмања површина може бити 360 квадратних метара, а најмања дужина лица 14 м; б) за градилишта која постају поделом земљишта у постојећим блоковима, т.ј. у блоковима код којих је преко половине од броја градилишта већ изграђено, најмања површина може бити 300 квадратних метара а најмања дужина

лица 12 м...” (чл. 5, став 2, Најмање површине и најмања дужина лица - фронта градилишта).

О димензионисању (висини) зграда у данашњим улицама централне зоне Београда:

„Висина зграда утврдиће се Уредбом о извођењу регулационог плана за сваку грађевинску зону или сваку улицу једне исте зоне. Ове висине зграда имају се кретати у доле означеним границама, уколико је то могуће извести с обзиром на висине већ подигнутих зграда: 1) за приземне зграде 4,5-5 м.; 2) за зграде са приземљем и спратом 7,5-8 м; 3) за зграде са приземљем и два спрата 10,60-11,30 м.; 4) за зграде са приземљем и четири спрата 18,20-19,20 м; 5) за зграде са приземљем и пет спратова 22-23,20 м.; 7) у улицама у којима се поред станова подижу у приземљу и дућани, укупна висина зграда повећава се за 1 метар по спрату; 8) за зграде у којима се подижу само пословне просторије без станова, висина зграда повећава се за 0,50 м. по спрату; 9) у главним улицама у центру где се могу подизати радње са галеријама укупна висина зграда повећава се за 3 метра...

Висина зграда у појединим улицама сме да буде највише толика, колика је ширина улице. Али у изузетним случајевима ова висина може да буде највише 1,5 пута толика колика је ширина улице. Висина зграда на угловима улица, које су разне ширине утврдиће се по широј улици, при чему се већа висина зграде може спровести око угла за дужину фасаде из шире улице с тим да се води рачуна о складном прелазу висине за ужу улицу, уколико за поједине углове није друкчије одређено Уредбом о извођењу регулационог плана.

Висине зграда у појединим улицама треба да чине хармоничну целину. На трговима морају све зграде имати исту висину...” (чл. 7, ставови 1, 6, 7 и 8, Висина зграда)

Александар Анђић: *Призренска улица*

О двориштима, посебно о томе како су, сва је прилика, настали претори неких од данашњих старих и познатих кафанских башта:

„Дворишта треба да имају што правилнији облик. Свако двориште мора да има приступ са улице. Ако има више дворишта, мора међу свима постојати веза као и са улицом и по потреби да се осигура слободан пролаз колима. Где год је могуће висина дворишта-нивелета треба да је толика да се метеорска вода може спровести на улицу, ако нема дворишне канализације... Као дворишта не рачунају се привремене баштице испред зграда предвиђене као резерва за доцније проширење улице и не узимају се у обрачун за коришћење по чл. 6 овог Правилника.” (чл. 9, став 1 и 6, Дворишта)

О бризи за народно здравље, посебно градске сиротиње:

„Употреба подрумских простора за становање и рад не дозвољава се. Само у изузетним случајевима може се дозволити за становање и рад у сутеренима а по прописима чл. 33 овог Правилника.” (чл. 13, став 5, Подруми)

О соклама, које су седам деценија доцније у центру избушене за локале у подрумима (или проширене за улаз у "високо приземље" са иако узурпираног призора) и о обликовању улаза у зграде:

„Сокл се може испустити преко уличне регулационе линије највише за 13 см. Главни улази у зграду (портали) и ризалити могу испадати од регулационе линије до 30 см, али од границе суседа овај испад мора бити најмање за 60 см удаљен. Испад ризалита не може бити изведен по целој дужини него највише за 2/3 дужине целог лица зграде. Код монументалних као и јавних грађевина веће испаде може одобрити Поглаварство по мишљењу Грађевинског одбора.” (чл. 23, став 1-3, Подножја /сокл/ и ризалити)

О балконима и еркерима и њиховим ограниченим димензијама, које су тада последично произвеле појаву "француских балкона" и у Београду, као и у Паризу, а што је деценијама касније у истим улицама "заборављено" у користи тврбушастих, прекомерно истурених балкона и у уским улицама:

„Балкони и еркери могу се изводити на зградама у улицама најмање ширине 12 м, а на висини изнад пешачке стазе најмање 4 м. Балкони се могу испуштати испред регулационе линије за 6% од ширине улице, а највише за 1 м, с тим да отстојање балкона од границе суседног имања буде равно двоструком износу испада а најмање 1 м. Еркери и испуштене веранде могу се испуштати за 4 % од ширине улице, а највише до 0,80 м и у укупној дужини највише за

2/3 дужине целог лица зграде с том, да отстојање еркера од суседног имања буде равно двоструком износу испада, а најмање 1 м. Балкони и еркери морају бити изграђени од несагоривог материјала и стабилни, за шта ће се донети статички прорачун. Балкони морају имати осигурану гвоздену или зидану ограду висине 1 м.” (чл. 24, став 1-4, Балкони и еркери /затворени балкони/)

О излозима штада, пре данашње „транзиционе” узурпације јавног простора улице:

„Дућански излози изграђени од дрвета или гвоздене конструкције могу се постављати ван регулационе линије зграде само на тротоарима ширим од 1,5 м.” (чл. 25, став 1, Дућански излози и ормани за излоге)

О бризи за свети који сјанује у мансардама и ономе што се данас зове „енергетска ефикасност зграда”:

„Станови на тавану-мансарди и свако одељење у коме се баве људи дуже или краће време морају бити заштићени од хладноће и топлоте на следећи начин: 1) Станови и свако одељење морају имати своју таваницу са каратаваном и ваздушни међупростор између каратавана и кровног покривача или бетонску плочу. У којим ће се улицама морати подизати мансарде са бетонском плочом одредиће се Уредбом о извођењу Регулационог плана; 2) обимни зидови морају бити најмање јачине 25 см или извршени као двоструки зидови од по пола опеке јачине са ваздушним међупростором за изолацију ширине 5-10 см или испуњену материјалом који је рђав топлоноша. Обимни зидови могу бити још изведени од шупљих цигаља јачине 25 см...” (чл. 34, став 21, Станови на тавану /мансарде)

Александар Анђић: Голубови

О неопходном светлу и ваздуху у просторијама:

„Свака просторија за обитавање мора имати прозоре који су довољно велики, повољно смештени и тако удешени да се могу отворити. Простори за дуже бављење као: собе за становање, собе за млађе и кухиње морају имати непосредног осветљења са улице или из дворишта кроз прозоре, чија укупна површина најмање мора бити по унутрашњој мери прозорског оквира 1/10 (једна десетина) површине пода простора који се осветљава.” (чл. 36, став 1, Прозори)

О подрици онадашњој капитализацији локација:

„У зградама за становање могу се пројектовати и изводити одељења која ће служити за трговинске и занатске радње. Трговинске и занатске радње могу бити смештене у приземљима зграда са укусно израђеним изложима, а по потреби и на спратовима зграда нарочито пројектованим за трговинске радње.” (чл. 46, став 1, Трговинске и занатске радње у зградама за становање)

О екологији, далеко пре но што је тај термин ушао међу најфреквенције глобалне мајре:

„Радионице, предузећа и творнице које производе велику лупу и ларму не могу се подизати у густом насељу у опште, а у средњем и ретком само тако, ако у њиховом суседству нема подигнутих или нису пројектоване за извршење школе, болнице, богомоље и такве јавне зграде чији би се рад могао ометати... Под ову забрану не долазе такве радионице за које надлежна власт утврди да се могу сложити са јавним интересима, суседним односима и начином изграђивања предвиђеним регулационим планом и Уредбом о његовом извођењу... Нечисте и смрдљиве течности, изметине и отпатци морају се отстранити тако да не окуже ни ваздух ни земљиште, а материјал спремљен за прерађивање, мора се тако

Александар Анђић: *Fashion Week, 2005.*

сместити да не врши штетан утицај на здравље оних који у сусетству станују.” (чл. 53, ставови 3 и 4, Грађевине за занатске, трговинске и индустријске сврхе)

О (бео)градској естетички и складу (присетимо се Исидориног њасажа о назубљеној а крљавој слици Београда на калемегданском брегу), те о визуелном адвертајзингу у градском простору:

„По прописима члана 22 Грађевинског закона, свака грађевина мора бити обрађена да својим изгледом, обликом, употребљеним материјалима и бојом буде у складу са местом и околином у којој се подиже... Лице (фасаде) грађевине према зачељу имања, нарочито ако се налазе на падинама и видна су са Саве и Дунава или са Калемегдана, морају бити архитектонски обрађена... Забатни (калкански) зидови грађевина у колико надвисују суседне ниже зграде и видни су, морају се чисто и глатко омалтерисати а према потреби и архитектонски обрадити без икаквих испада преко граничне линије суседног имања.

Објаве и ознаке свих врста као: натписи фирме, трговинске радње и предузећа, табле са именима станара у појединим зградама, рекламе на зидовима, могу се постављати на фасадама и зидовима на местима нарочито зато одређеним... Објаве, натписи, табле, рекламе итд. морају бити лепо и угледно компоноване и правилним језиком написани. Неестетички, неправилно и погрешним језиком исписане објаве, табле, рекламе итд. Поглаварство неће одобравати да се истакну.” (чл. 60, став 1-3 и 8, Поглавље 3: Естетски прописи, архитектонска обрада грађевине)

О обавезној њажњи за њодземне и историјске слојеве града:

„Ако би се у току рушења које грађевине, копања темеља за зидање нове зграде, затим прекопавања старих гробаља или каквих подземних радова нашли какви предмети као: саркофази од камена, људски костури, стари новац, судови и разни предмети од печене земље, предмети од ковина, окаменотине, натписи на камену од гробова или других споменика, или ма каквих других предмета од историјског и уметничког значаја, дужан је сваки власник, предузимач или извођач или стручњак који води овај посао да одмах то пријави преко Грађевинског одељења Општинском музеју и да нађени предмет сачува док стручна лица не утврде да ли нађени предмет има какве музејске вредности или не.” (чл. 71, Нађени предмети)

Коначно, колики је био ондашњи Београд, са својим зонама које су парцелисане, грађене по селективним, посебним правилима и регулационим плановима:

„Подела целог београдског атара на потесе за парцелисање извршена је према карактеру постојећих насеља и намени терена. Површина парцела у појединим потесима одређена је према постојећим нормама где год их има, а где не постоје никакве норме, величине, површине и лица одређене су с обзиром на постојеће плацеве у околини а у главном према Општим упутствима за израду грађевинског правилника прописаног од Министарства грађевина...

...1. потес - ужи Београд, 2. потес - Ђурђево брдо, Прокоп, Котеж Неимар, 3. потес - Каленића гумно, предграђе Принца Томислава, Крст, Булбулдер, Професорска Колонија, 4. потес - Насеље код Карабурме, 5. потес - више Гробља, део Булбулдера и предграђе Незнаног Јунака, 6. потес - код нове Опсерваторије, 7. потес - код нове Опсерваторије, 8. потес - Насеље Краља Александра Карађорђевића, 9. потес - Насеље Пашино брдо, Душановац, Вождовац, 10. потес - Топчидерско брдо и стари Сењак, 11. потес - насеље Дедиње, 12. потес - насеље између Дедиња и Железничке колоније, 13. потес - Железничка колонија, 14. потес - насеље Чукарица, 15. потес - Раковица, 16. потес - Село Бањица, 17. потес - Предграђе Војводе Мишића и Петра Мркоњића, 18. потес - Насеље Чукарица и Баново брдо.”

(Грађевинско законодавство, књига 6: Услови за парцелисање земљишта у Београду и поделу на потесе за парцелисање, Услови за парцелисање, из 1932, приредио Јован И. Обрадовић, инжењер, виши саветник Министарства грађевина, издање Графичко уметничког завода „Планета”, Београд, 1935. стр. 202-215)

Неколицина ових „узорака” из *Грађевинског правилника за град Београд* зорно интригира и упућује не само на какво историјско или урбанистичко истраживање, него и на нека друга, каква, колико ми је познато, још нису предузета или презентована. На пример, она која би методолошки иновативно укрстила овај нормативни акт са старим фотографијама, београдским предратним, па и послератним романима, приповеткама и есејима (Матавуља, Андрића, Винавера, Велмар-Јанковића, Растка, Пекића, Селенића, Капора и других). И ето нам једног издашног поља по којем се може трагати за „београдалијама” времена, простора, законодавства и поетика истовремено.